

ПРИРОДА ДОХОДІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЇХ ОПОДАТКУВАННЯ

©2018 СЛАВКОВА А. А., ЛЕБЕДА М. О.

УДК 336.201

Славкова А. А., Лебеда М. О. Природа доходів малого підприємництва та теоретичні основи їх оподаткування

Мета статті полягає в дослідженні сутності та природи доходів фізичних осіб – підприємців у структурі факторних доходів. Проаналізовано основні ідентифікаційні ознаки та особливості таких доходів. Охарактеризовано погляди провідних вчених щодо теоретичних основ оподаткування доходів від малого бізнесу та вплив оподаткування на виконання ФОР основних суспільних функцій підприємництва. Доведено, що зв'язок підприємницьких доходів з особливостями їх оподаткування проявляється у двох аспектах. По-перше, щодо розподілу податкового навантаження між різними видами факторних доходів, по-друге, щодо розподілу податкового навантаження між господарюючими суб'єктами, що застосовують різні моделі господарської поведінки. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є оцінка впливу оподаткування на економічну активність суб'єктів господарювання, структуру виробництва та розподілу доходів податків.

Ключові слова: оподаткування, доходи малого підприємництва, факторні доходи, податкове навантаження, фізичні особи – підприємці.

Рис.: 1. Бібл.: 17.

Славкова Алла Аркадіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: slavkova_aa@ukr.net

Лебеда Марина Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: lebeda.marina88@gmail.com

УДК 336.201

UDC 336.201

Славкова А. А., Лебеда М. А. Природа доходов малого предпринимательства и теоретические основы их налогообложения

Цель статьи заключается в исследовании сущности и природы доходов физических лиц – предпринимателей в структуре факторных доходов. Проанализированы основные идентификационные признаки и особенности таких доходов. Охарактеризованы взгляды ведущих ученых по вопросам теоретических основ налогообложения доходов от малого бизнеса и влияние налогообложения на выполнение ФОР основных общественных функций предпринимательства. Доказано, что связь предпринимательских доходов с особенностями их налогообложения проявляется в двух аспектах. Во-первых, по распределению налоговой нагрузки между различными видами факторных доходов, во-вторых, по распределению налоговой нагрузки между хозяйствующими субъектами, которые выбрали разные модели хозяйственного поведения. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является оценка влияния налогообложения на экономическую активность субъектов хозяйствования, структуру производства и распределения доходов налогов.

Ключевые слова: налогообложение, доходы малого предпринимательства, факторные доходы, налоговая нагрузка, физические лица – предприниматели.

Рис.: 1. Библ.: 17.

Славкова Алла Аркадьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: slavkova_aa@ukr.net

Лебеда Марина Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: lebeda.marina88@gmail.com

Slavkova A. A., Lebeda M. O. The Nature of Incomes of Small Entrepreneurship and the Theoretical Bases of Their Taxation

The article is aimed at studying the essence and nature of incomes of natural persons of entrepreneurship in the structure of factor incomes. The main identification attributes and features of such incomes are analyzed. The views of the leading scholars on the theoretical bases of taxation of incomes from small business are characterized alongside with influence of taxation on performance of the basic public functions of entrepreneurship on the part of natural persons. It is proved that connection of entrepreneurial incomes with peculiarities of their taxation is manifested in two aspects. First, in terms of distribution of the tax burden between different types of factorial incomes, secondly, distribution of the tax burden between economic entities which have chosen different models of economic behavior. Prospect for further researches in this direction is evaluation of influence of taxation on the economic activity of entrepreneurs, structure of production, and distribution of incomes of taxes.

Keywords: taxation, incomes of small business, factor incomes, tax burden, natural persons of entrepreneurship.

Fig.: 1. Bibl.: 17.

Slavkova Alla A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: slavkova_aa@ukr.net

Lebeda Maryna O. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: lebeda.marina88@gmail.com

Факторні доходи, які визначаються відповідно до основних факторів виробництва, забезпечуючи платоспроможність власників певного економічного ресурсу, виконують важливу функцію щодо відтворення виробничого та ресурсного потенціалу суспільства. Зокрема, доходи фізичних осіб-підприємців, що за СНР (Системою національ-

них рахунків) класифікуються як «змішані доходи некорпоративного сектора», забезпечують відтворення економічної активності громадян, які займаються підприємництвом, масштаби господарського обороту якого не виходять за межі, дозволені вітчизняним податковим законодавством для легалізації економічної та господарської активності без створення

юридичної особи. Відповідно, для провадження своєї діяльності ФОП можуть обирати або загальну, або спрощену систему оподаткування в Україні, що виступає провідним інструментом фіскальної підтримки розвитку малого підприємництва [14–17].

Оподатковуючи ці доходи, уряд впливає на економічні умови відтворення ресурсного потенціалу такого підприємництва, а відповідно, і на привабливість відповідного соціального статусу, порівняно із наявними для економічно активних громадян альтернативами. Також диференціюючи рівень оподаткування різних соціальних груп, держава виражає певну форму «суспільного компромісу», покладаючи на кожну суспільну групу певну частку тягаря з фінансування діяльності держави.

Відповідно, розуміння природи та суспільних функцій доходів ФОП виступає необхідною умовою розуміння суспільних наслідків їх оподаткування, адже зростання податкового навантаження, за інших рівних, ускладнює виконання суспільних функцій, покладених на цю групу платників, знижує привабливість відповідного соціального статусу, впливаючи на соціальну структуру суспільства.

Помітний внесок у розробку науково-практичних засад аналізу сутності факторних доходів та особливостей їх оподаткування зробили Ф. Кене, К. Маркс, В. Мірабо, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, А. Тюрго, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, П. Дуглас, А. Маршалл, К. Менгер, В. Парето, Дж. Стіглер, Й. А. Шумпетер, А. Пігу, Г. Шмоллер та інші.

Наявні наукові напрацювання дають достатньо повне уявлення про сутність факторних доходів та специфіку їх оподаткування. Водночас залишаються поза увагою проблема сутності доходів ФОП у структурі факторних доходів та проблема розподілу податкового навантаження між різними видами факторних доходів.

Тому метою роботи є визначення сутності, головних ознак, природи доходів від фізичних осіб – підприємців у структурі факторних доходів, особливості їх оподаткування та оцінка і прогнозування суспільних наслідків оподаткування доходів підприємців.

Доходи ФОП містять дві принципово важливі для розуміння суспільної ролі цієї групи підприємців ідентифікаційні ознаки, що відокремлюють їх від інших видів доходів.

По-перше, це природа таких доходів, тобто, по суті – та продуктивна і суспільно важлива «послуга», виконання якої залежить від розмірів отримуваних доходів і дозволяє вважати ці доходи «об'єктивно необхідними» для нормального економічного відтворення суб'єктів господарювання.

По-друге, це розмір таких доходів, що визначає місце їх отримувачів у системі особистого розподілу доходів та формує економічні передумови ідентифікації їхньої соціальної належності, пояснення їх еко-

номічних інтересів та місця системи оподаткування їх доходів у податковій системі країни.

Обидві ці ознаки дозволяють ідентифікувати доходи ФОП як «доходи від малого підприємства», що зумовлює якісну відмінність позиції їх отримувачів у економічних відносинах і системі економічних інтересів як від одержувачів інших факторних чи трансфертних доходів, так і від одержувачів прибутків від великого бізнесу.

Отже, для розуміння суспільних наслідків оподаткування доходів ФОП важливо враховувати, що нарощення податкового тиску здатне впливати на параметри виконання двох їх суспільно важливих функцій – функції заощадження та інвестування в капітал малого бізнесу та функції управління його виробничим використанням. А, крім того, певна диференціація податкового тиску на великий і малий бізнес є необхідною формою компенсації закономірної тенденції до витіснення малого бізнесу в процесі нарощення концентрації капіталу.

Варто зауважити, що в Україні домінування фіскальних пріоритетів оподаткування ФОП виступає в ролі жорсткого обмеження оптимізації складного комплексу суспільних наслідків оподаткування. Таке домінування пояснюється тим, що показники наповнення бюджету значно простіше використовувати для планування, контролю й оцінки результативності роботи фіскальної служби, ніж показники впливу оподаткування на економічну активність населення чи параметри господарської діяльності платників податків.

Виходячи із сучасної (неокласичної) теорії розподілу ми можемо відобразити місце доходів ФОП у системі факторних доходів схематично (рис. 1).

Відображене на схемі відбиває досить абстрактне бачення доходів ФОП, адже по суті такий дохід має «синтетичну», «змішану» природу, поєднуючи оплату праці, виконання специфічних функцій підприємця, доходи на власність підприємця, використану ним у процесі економічної діяльності.

Саме в такій нерозривній єдності доходів від власності, доходів, що «компенсують і винагороджують» зусилля з управління бізнесом, тлумачили доходи підприємців представники «класичної політекономії».

Зокрема, для класичної політекономії одержувачі доходів від капіталу – це представники «ділового класу», тобто люди, які одержують одночасно доходи і від власності, і від управління її виробничим застосуванням. Якщо надалі, протягом XIX–XX ст. розвиток кредитних відносин та акціонерної власності зумовив поширення моделі бізнесу, яка передбачає розділення функцій управління бізнесом і формування його фінансової бази, то саме стосовно малого підприємництва така нерозривна єдність зберіглася найбільшою мірою.

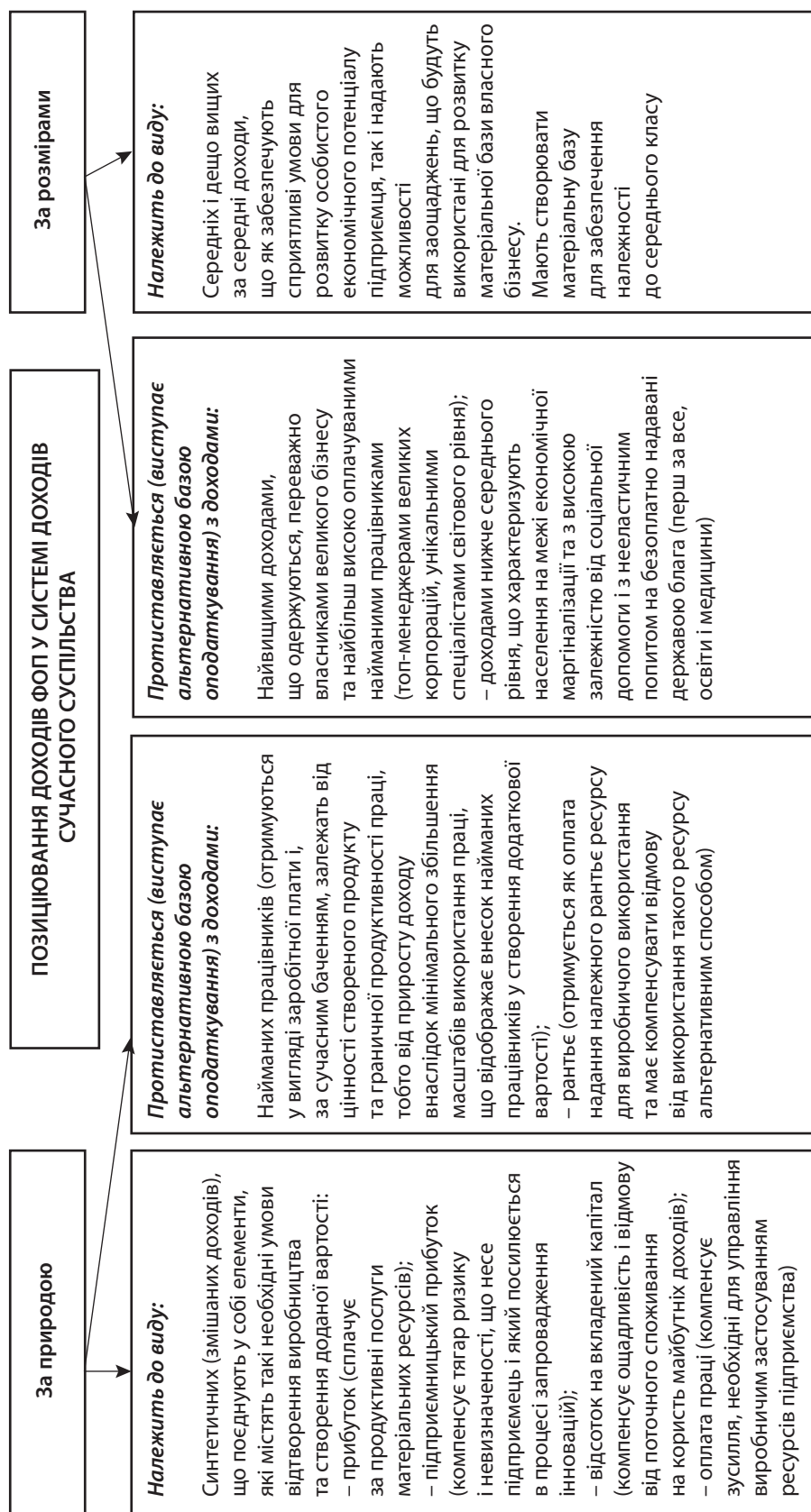

Рис. 1. Позиціонування доходів ФОП за ознаками природи та розмірів у системі розподільчих відносин сучасного суспільства

Отже, у контексті класичної політекономії, доходи ФОП можна представити як необхідну винагороду за дві функції, що виконуються цими підприємцями для суспільства.

По-перше, вони виконують функцію ощадливості, оскільки забезпечують перетворення особистих доходів не в поточні витрати, а в блага, що примножуватимуть їх майбутні доходи. Оскільки відмова від поточного споживання, на думку класиків, не властива людській природі, а турбота про майбутнє пов'язана з ризиками, то суспільство, яке не відшкодуватиме таких дій специфічним доходом, буде позбавлено заощаджень і вкладень в активи, що окупляться протягом тривалого періоду часу.

Друга суспільно важлива функція, що, на думку класиків, виконується одержувачами прибутку і відшкодовується цим специфічним доходом, – управління виробничим застосуванням капіталу, контроль за його приведенням у дію, що, власне, передбачає сприйняття вимог суспільства до певного виробництва та перетворення цих вимог у стимули раціональної діяльності для всіх учасників виробництва. Ця складова прибутку, що забезпечує відшкодування діяльності з управління капіталом, а практично – з управління виробництвом, є за природою заробітною платою, компенсацією зусиль. Так, єдність процента на вкладений капітал і заробітної плати за управління його виробничим використанням утворює, на думку прибічників класичної політекономії, прибуток підприємців.

Незважаючи на те, що класики головну роль у визначенні прибутку відводили саме ощадливості: «Ощадливість, а не працелюбність є безпосередньою причиною нарощування капіталу» [1, с. 388], стосовно ФОП, невеликі масштаби капіталу їх підприємств означають підпорядковану роль відсотка та домінування винагороди за управління бізнесом у складі їх доходів, проте це не означає зменшення суспільної значущості впливу розміру їх доходів на схильність до заощадження. Зокрема, класики вважали, що поступове і закономірне насичення виробництва капіталом знижуватиме доходність цього ресурсу та зумовлюватиме поступове витіснення малого бізнесу з господарського простору національної економіки. Так, наприклад, у Д. Рікардо: «У дійсності, низька норма прибутку припинить будь-яке накопичення на тлі досягнення найвищої концентрації капіталу, і майже весь продукт країни, за вирахуванням оплати робітників, стане надбанням землевласників і збирачів податків» [2, с. 392].

Подальший розвиток наукового осмислення доходів малого бізнесу пов'язаний із становленням маржинальної методології та неокласичного синтезу. На першому етапі становлення маржинальної методології доходи малого бізнесу трактувалися в межах концепції «вмінення»: загальна вартість продукту виробництва визначається оцінкою споживача, а розподіл такої вартості між учасниками виробництва визнача-

ється згідно з граничною продуктивністю кожного з наведених вище ресурсів.

Для таких прибічників теорії граничної корисності, як К. Менгер та Е. Бем-Баверк, закономірність одержання специфічного факторного доходу власниками капіталу зумовлювалася «непрямою корисністю капітальних благ» [3; 4]. Такі блага мали цінність не самі по собі, а виходячи з цінності для споживачів товарів, що вони здатні продукувати, а точніше – з дисконтованої цінності додаткових доходів, що продукувалися благами виробничого призначення протягом свого строку служби. Саме такий приріст доходів, одержуваний завдяки використанню «непрямих методів виробництва», тобто завдяки використанню капіталу, і був основою визначення закономірної винагороди власників цього ресурсу [3; 4].

Відповідно доходи підприємців у секторі малого бізнесу, з точки зору маржинальної методології, виконували дві суспільні функції. По-перше, компенсували власникам капіталу відмову від альтернативних можливостей використання наявних у них ресурсів. По-друге, компенсували зусилля і «тяготи праці», пов'язаної з управлінням власним бізнесом.

Таким чином, у межах маржинальної методології бачення класиків щодо суспільних наслідків оподаткування доходів підприємців у сфері малого бізнесу було дещо уточнено. Таке оподаткування здатне впливати на виконання таких суспільних функцій підприємництва, як раціональне інвестування акумульованих капіталів та управління їх виробничим застосуванням. Проте ще більш важливим уточненням стала заміна абсолютних оцінок податкового навантаження відносно: змістовна оцінка податкового навантаження має враховувати не абсолютне збільшення (зменшення) ефективної ставки оподаткування, а зміну її відношення до наявної в підприємця альтернативи.

Тобто, згідно з базовими положеннями маржинальної методології для оцінки податкового тиску на доходи ФОП доцільно використовувати саме відносну оцінку податкового навантаження – тобто співвідношення податкового тиску на доходи ФОП із аналогічним тиском на доходи економічних суб'єктів, що реалізують економічну активність в інших статусах, доступних для ФОП.

Маржинальна методологія зазнала досить ґрунтовної, на наш погляд, критики як з боку еволюційного інституціоналізму (зокрема Й. А. Шумпетера [5]), так і з боку дослідників процесів ринкового врівноваження в умовах недосконалої конкуренції (Е. Чемберлін, Дж. Робінсон [6; 7]) і прибічників урахування для пояснення закономірностей розподілу доходів трансакційних витрат, видатків, пов'язаних з подоланням обмежень, зумовлених ризиком і невизначеністю [8–10].

Перш за все, для пояснення природи оподаткування доходів підприємців у сфері малого бізнесу

важливий той аспект цієї критики, що стосується недооцінки ролі підприємця в економіці, та природи доходів, що одержують представники цієї соціальної групи.

Й. Шумпетер сформулював ідею, згідно з якою ідентифікаційною ознакою «підприємця» виступає інноваційність: здатність вносити зміни в «ланцюжки створення вартості», що забезпечують отримання більш високої оцінки продукту споживачами за сталих виробничих витрат, чи менші витрати за збереження цінності продукту для споживачів.

Відповідно до такого бачення головна функція підприємця – не заощадження чи звичайне (традиційне) управління виробництвом, а запровадження нового, поширення досягнень науково-технічного прогресу в господарську практику. Тому й оподаткування доходів підприємців впливає, передусім, на інноваційну активність бізнесу, на поширеність такої моделі господарювання, що заснована на активному впровадженні нових методів виробництва.

З цього випливає також і важливий принцип щодо ознаки, яка має використовуватися для диференціації податкового тиску. Запорукою ефективності розподілу податкового тиску буде використання як ознаки для такої диференціації не просто соціальної ідентифікації платника та природи оподатковуваних доходів, а моделі господарської поведінки, що він використовує. Відповідно, за положеннями Й. Шумпетера, як ознаку для застосування специфічних податкових режимів доцільніше використовувати характеристики інноваційної активності. Застосування такої ознаки, звісно, висуває вищі вимоги до здатності фіскальних органів диференціювати платників податків, але звернемо увагу: йдеться про «технічні складності реалізації» принципів раціонального оподаткування підприємницьких доходів. Проте така складність реалізації не означає, що сам принцип оподаткування залежно від ідентифікації моделі господарської поведінки, яка проявляється у вищій інноваційній активності, не є бажаним з точки зору оптимізації суспільних наслідків оподаткування.

З наведеного вище стає очевидним, що зв'язок природи підприємницьких доходів зі специфікою їх оподаткування проявляється у двох аспектах. По-перше, щодо розподілу податкового навантаження між різними видами факторних доходів, по-друге, щодо розподілу податкового навантаження між господарюючими суб'єктами, що застосовують різні моделі господарської поведінки.

ВИСНОВКИ

Показово, що проблема розподілу податкового навантаження між різними видами факторних доходів завжди була і залишається нині одним із критично важливих питань економічної політики та наукового осмислення господарських процесів. Власне процеси

соціалізації економіки провідних індустріальних країн наприкінці XIX – початку XX століття ґрунтувалися на радикальному посиленні податкового тиску на найвищі доходи та розширенні, на цій основі, соціальних гарантій для широких верств населення [11; 12]. Для розуміння таких змін у контексті розподілу податкового навантаження між факторними доходами важливо врахувати, що тоді найвищі доходи майже без виключення одержували лише у вигляді прибутку власників бізнесу і рантье, а широкі верстви населення переважно отримували доходи лише у вигляді заробітної плати, яка, своєю чергою, для представників «масових професій» тяжіла до «вартості робочої сили», тобто забезпечувала просте виживання, незалежно від досягнутого рівня продуктивності праці.

Проблема розподілу податкового навантаження між прибутками власників великого бізнесу та широкими верствами населення, на жаль, надзвичайно актуальна і в сучасній Україні, де реальний ступінь нерівності розподілу доходів і майна значно перевищує оптимістичні оцінки, засновані на даних офіційної статистики [13].

У результаті аналізу сформовано два важливі погляди щодо розподілу податкового навантаження. *По-перше*, якщо розглядати обсяг потреб держави у фінансових ресурсах як певну константу, то проблема розподілу податкового навантаження між отримувачами різних доходів перетворюється на «гру з нульовою сумою» – недовикористання фіскального потенціалу одних платників податків накладає додатковий податковий тиск на інших, погіршуючи суспільні наслідки оподаткування.

По-друге, це виділення двох якісно відмінних факторів, які визначають розподіл податкового навантаження, зокрема і між отримувачами різних доходів. Перша група – бажані фактори, тобто такі, що відбивають бачення ідеального розподілу податкового навантаження. Друга група – фактори, пов'язані з «технічною здійсненністю», із реальними можливостями фіскальної системи забезпечити пропорції розподілу податкового тягаря між різними групами платників. Якщо перша група факторів виражає результати абстрактної оптимізації розподілу податкового навантаження, то друга додає до них риси конкретної економічної системи на певному етапі її розвитку.

Стосовно розподілу податкового тягаря між видами факторних доходів в Україні, ми спостерігаємо класичний приклад такого деструктивного та руйнівного для економіки потурання: хронічна неспроможність суспільства поставити під контроль найвищі доходи, зменшити масштаби готівкового обігу, поліпшити податкову дисципліну великих холдингів та природних монополій виливається в руйнівне посилення податкового тиску на широкі верстви населення, позбавляє ресурсної бази інноваційно активних суб'єктів господарювання, пригнічує масовий попит на товари і послуги вітчизняного виробництва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов // *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков* : в 5 томах. М. : Мысль, 2004. Т. 1 : От зари цивилизации до капитализма. 718 с.

2. **Рикардо Д.** Начала политической экономии и налогового обложения // *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков* : в 5 томах. М. : Мысль, 2004. Т. 1 : От зари цивилизации до капитализма. 718 с.

3. **Менгер К.** Основания политической экономии. URL: <http://ek-lit.narod.ru/men004.htm>

4. **Бем-Баверк Е.** Основы теории ценности хозяйственных благ. URL: <http://ek-lit.narod.ru/bbsod.htm>

5. **Шумпетер Й.** История экономического анализа. URL: <http://seinst.ru/page257/>

6. **Чемберлин Э.** Теория монополистической конкуренции // *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков* : в 5 томах. М. : Мысль, 2004. Т. 3 : Эпоха социальных переломов. 896 с.

7. **Робинсон Дж. В.** Экономическая теория несовершенной конкуренции // *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков* : в 5 томах. М. : Мысль, 2004. Т. 3 : Эпоха социальных переломов. 896 с.

8. **Коуз Р.** Фирма, рынок и право / пер. с англ. М. : Новое издательство, 2007. 224 с.

9. **Stigler G. J.** The Economics of Information. *Journal of Political Economy*. 1961. Vol. 69. No. 3. P. 213–225.

10. **Найт Ф.** Понятие риска и неопределенности. Thesis. 1994. Вып. 5. С. 12–28. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/149/819/1231/5_1_1knigh.pdf

11. **Пикетти Т.** Капитал в XXI веке / пер. с англ. М. : Ад Маргинем Пресс, 2015. 592 с.

12. **Кругман П.** Кредо либерала / пер. с англ. М. : Европа, 2009. 329 с.

13. **Дубровський В., Черкашин В.** Порівняльний аналіз фіскального ефекту схем ухилення/уникнення оподаткування в Україні // *Економічний форум «Масштаби та схеми тіньової економіки»* : тези доповіді. Київ, 2017. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Instrumenty-uhylyannya-vid-splaty-podatkov-2017-1.pdf>

14. **Галабурда М. К., Федоренко В. С.** Проблеми становлення бюджетної політики в Україні // *Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі XXI століття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1–2 березня 2000 р.). Київ, 2000. С. 67–69.

15. **Пріб К. А.** Податкова система України: термінологія і формулювання основних положень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 320 с.

16. **Василик О. Д.** Податкова система України : навч. посіб. Київ : VAT «Поліграфкнига», 2004. 478 с.

17. **Соколовська А. М.** Податкова система держави: теорія і практика становлення. Київ : Знання-Прес, 2004. 454 с.

REFERENCES

Bem-Baverk, E. "Osnovy teorii tsennosti khozyaystvennykh blag" [Fundamentals of the theory of value of economic goods]. <http://ek-lit.narod.ru/bbsod.htm>

Chamberlin, E. "Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii" [Theory of monopolistic competition]. In *Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov*, vol. 3 : Epokha sotsialnykh perelomov. Moscow: Mysl, 2004.

Dubrovskiy, V., and Cherkashyn, V. "Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu skhem ukhylennia/unykennia opodatkuvania v Ukraini" [Comparative analysis of the fiscal effect of tax evasion / avoidance schemes in Ukraine]. *Ekonomichnyi forum «Masshtaby ta skhemy tinyovoi ekonomiky»* : tezy dopovidi. 2017. <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Instrumenty-uhylyannya-vid-splaty-podatkov-2017-1.pdf>

Halaburda, M. K., and Fedorenko, V. S. "Problemy stanovlennia biudzhethnoi polityky v Ukraini" [Problems of establishing fiscal policy in Ukraine]. *Ekonomichna teoriia: suchasna paradyhma ta yii evoliutsiia na porozi XXI stolittia*. Kyiv, 2000. 67–69.

Kouz, R. *Firma, rynek i pravo* [Firm, market and law]. Moscow: Novoye izdatelstvo, 2007.

Krugman, P. *Kredo liberala* [The credo of the liberal]. Moscow: Yevropa, 2009.

Menger, K. "Osnovaniya politicheskoy ekonomii" [The foundations of political economy]. <http://ek-lit.narod.ru/men004.htm>

Nayt, F. "Ponyatiye riska i neopredelennosti" [The concept of risk and uncertainty]. Thesis. 1994. http://ecsocman.hse.ru/data/149/819/1231/5_1_1knigh.pdf

Piketti, T. *Kapital v XXI veke* [Capital in the XXI century]. Moscow: Ad Marginem Press, 2015.

Prib, K. A. *Podatkova systema Ukrainy: terminolohiia i formulivannia osnovnykh polozhen* [Tax system of Ukraine: terminology and the formulation of the main provisions]. Kyiv: Tsentruchovoy literatury, 2007.

Rikardo, D. "Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya" [The beginnings of political economy and taxation]. In *Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov*, vol. 1 : Ot zari tsivilizatsii do kapitalizma. Moscow: Mysl, 2004.

Robinson, Dzh. V. "Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii" [Economic theory of imperfect competition]. In *Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov*, vol. 3 : Epokha sotsialnykh perelomov. Moscow: Mysl, 2004.

Shumpeter, Y. "Istoriya ekonomicheskogo analiza" [History of economic analysis]. <http://seinst.ru/page257/>

Smit, A. "Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov" [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. In *Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov*, vol. 1 : Ot zari tsivilizatsii do kapitalizma. Moscow: Mysl, 2004.

Sokolovska, A. M. *Podatkova systema derzhavy: teoriia i praktika stanovlennia* [The tax system of the state: the theory and practice of becoming]. Kyiv: Znannia-Pres, 2004.

Stigler, G. J. "The Economics of Information". *Journal of Political Economy*, vol. 69, no. 3 (1961): 213–225.

Vasylyk, O. D. *Podatkova systema Ukrainy* [Tax system of Ukraine]. Kyiv: VAT «Polihrafknyha», 2004.